

> Retouradres Postbus 20952 2500 EZ Den Haag

Ministerie van Infrastructuur en Milieu
De heer drs. D.J. Tijn
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

College van Rijksadviseurs

Korte Voorhout 7
Postbus 20952
2500 EZ Den Haag

Contactpersoon

Rienke Groot
M 06-25539673
rienke.groot@rijksoverheid.nl

Kenmerk

RBM - 20170201

Brief verstuurd aan

Roel Feringa, EZ
Sander Bersee, OCW
Jan-Jacob van Dijk, IPO

Kopie aan

Jan Jaap de Graeff, RLI
Susan Lammers, RCE
Barto Piersma, RVO

Datum 1 februari 2017
Betreft RLI-advies

Geachte heer Tijn,

Op 8 november heeft de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI) het advies Verbindend Landschap gepresenteerd. Rijksadviseur Berno Strootman heeft daarbij – in de bijzondere entourage van paviljoen De Witte – direct op het advies mogen reflecteren. Het advies zal input vormen voor de discussie over de manier waarop het onderwerp ‘Landschap’ in de Nationale Omgevingsvisie zal landen.

In de Kamerbrief over Landschap van 18 oktober jl. is aangegeven dat ‘landschap’ een aansprekend onderwerp is dat sterk leeft in de Nederlandse samenleving. Provincies hebben besloten dat landschap een plek krijgt in de meerjarenagenda van het IPO, LandschappenNL heeft als maatschappelijke organisatie het Landschapsobservatorium opgericht, Natuurmonumenten heeft zojuist een ‘aanvalsplan voor het Nederlandse landschap’ gelanceerd en op Rijksniveau zullen de departementen EZ, OCW en IenM voor meer synergie zorgen tussen hun raakvlakken met het thema landschap. Deze drie departementen hebben het voornemen om, in nauw overleg met het IPO, landschap en landschappelijke kwaliteiten integraal onderdeel te laten worden van de Nationale Omgevingsvisie. Aan de startnota met de opgaven voor de Nationale Omgevingsvisie, waarin de strategische opgaven worden gedefinieerd, wordt op dit moment hard gewerkt. Het nieuwe kabinet dat na de verkiezingen in maart 2017 gevormd wordt, zal zich uitspreken over de ruimtelijke dilemma’s waarvoor Nederland de komende decennia staat.

Het Nederlandse cultuurlandschap staat al decennia zwaar onder druk. Onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving, alsmede de eerste resultaten van monitoring door het Landschapsobservatorium laten zien dat, zeker in het westen van Nederland, het aantal landschapselementen en de ecologische veerkracht in rap tempo afnemen. Door intensieve landbouw staat bovendien ook de bodemkwaliteit onder druk en is de weidevogelstand dramatisch gedaald.

Gezien deze ontwikkelingen willen wij graag de eerdere reflectie van Berno Strootman op het RLI-advies onder uw aandacht brengen en die uitbreiden met een aantal aanbevelingen.

Wij lezen het RLI-advies vooral als pleidooi om het landschap als integratiekader voor ruimtelijke ontwikkelingen te beschouwen, hieraan te ontwerpen en hierbij burgers te betrekken. Dit vraagt om een benadering van landschap als integraal onderdeel van het omgevingsbeleid. Dit pleidooi onderschrijven wij volledig.

Daarentegen vinden wij dat de RLI te optimistisch is in haar opvatting dat de energietransities tot waardevolle landschappen zullen leiden, mits er een open gesprek wordt gevoerd met bewoners en gebruikers en een ontwerpende benadering wordt toegepast bij de ruimtelijke vertaling van de transitie-opgaven. Grote transities, zoals de energietransitie, zullen tot veel maatschappelijke weerstand leiden, onder andere omdat het met harde, technische elementen als windmolens en zonnepanelen lastig is om waardevolle landschappen te creëren die op enthousiasme van de bevolking kunnen rekenen. Dat neemt overigens niet weg dat wij het pleidooi van de RLI voor een ontwerpende benadering en een open gesprek met de bevolking van de RLI nadrukkelijk onderschrijven.

‘Landschap’ is op nationaal niveau weliswaar geen zelfstandige beleidscategorie meer, maar voor de noodzakelijke transities op het gebied van klimaat, energie, natuur, voedselproductie, stedelijke ontwikkeling, herbestemming en de overgang naar een circulaire economie (opgaven voor duurzame ontwikkeling, RLI 2016) is het landschap het toernooiveld. Door deze transities zal het landschap op veel plaatsen ingrijpend veranderen. Wij vinden het daarom van belang dat de Rijksoverheid verantwoordelijkheid neemt in het begeleiden van de ruimtelijke implicaties van haar eigen beleid. Een zorgvuldige(re) omgang met het huidige landschap leidt tot vermindering van de zorg over de fysieke leefomgeving bij burgers en maatschappelijke organisaties. Deze zorg staat nu regelmatig een doelmatig realisatieproces van noodzakelijke ontwikkelingen in de weg.

Het vraagt een actieve, landschapsinclusieve benadering van de genoemde ruimtelijke transities om in onze - soms kwetsbare - cultuurlandschappen breed gewaardeerde kernkwaliteiten te behouden of nieuwe te creëren. In zijn reflectie op 8 november heeft Berno Strootman de kanttekening geplaatst dat er in zijn optiek meer nodig is om landschappelijke kwaliteit te bereiken. Zeker bij ingrijpende ontwikkelingen zoals de transitie naar een duurzame energieopwekking.

Daarbij zien wij de volgende aandachtspunten:

- Een beschrijving, verbeelding en waardering van de dragers van onze landschappelijke identiteit, op zowel lokale, regionale als nationale schaal. Alleen dan is duidelijk tot welke ruimtelijke kwaliteiten nieuwe ontwikkelingen zich dienen te verhouden.
- Een voorbeeldige rol van overheden bij de inpassing en vormgeving van hun eigen ‘bouwwerken’: het rijksvastgoed, de weginfrastructuur, de energie- en grondstoffendistributie, het watersysteem, het natuurnetwerk en de digitale infrastructuur. Steeds vaker zal het hierbij ook om transformatie, herbestemming of sloop gaan.

- Ontwerpend onderzoek naar de relatie tussen een blijvende trend of nieuwe opgave en het landschap. Neem de energietransitie als voorbeeld:
  - Zoals ook al duidelijk aangegeven in het RLI-advies: hoe landt de energietransitie in een *lokale gemeenschap* met burgers, ondernemers en overheden die elk hun wensen, waarden en beleid hebben?
  - Wat betekent het ruimtelijk en landschappelijk voor een *regio* om energieneutraal te zijn?
  - Hoe kan de energietransitie op *provinciaal/regionaal* niveau meekoppelen met andere trends en opgaven zoals de klimaatadaptatie, krimp en groei en verduurzaming van de voedselketen.
  - Hoe verhoudt het toekomstige *nationale* energiesysteem zich tot de fysieke kenmerken van het landschap en tot de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van bedrijvigheid, verstedelijking en natuur- en landschap?
- Het - in lijn met het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp – faciliteren van de samenleving door een brede, interdepartementale (IenM, OCW, BZK en EZ) samenwerking tussen verschillende ontwerpateliers beschikbaar te stellen, te weten: O-team, Atelier X, Atelier Groene Groei (RVO.nl) en de RCE-werkateliers.
- Om de eerder genoemde noodzakelijke transitie c.q. opgaven voor duurzame ontwikkeling hanteerbaar en ontwerpbaar te maken en samenhang in het handelen van betrokken partijen te bevorderen is een nationale collectieve bron met deugdelijke basisgegevens wezenlijk. In dit opzicht zijn de Informatiehuizen in de virtuele 'Laan van de Leefomgeving' een goed instrument. Wij stellen voor de Nationale Energieatlas uit te bouwen tot een volwaardig en actueel Informatiehuis Verduurzaming Energievoorziening.
- Een heldere geografische keuze voor ruimtelijke aandachtsgebieden waar de kwaliteit van natuur en landschap leidend blijft, zoals gebieden met nationale landschappelijke waarden als UNESCO-werelderfgoed en binnenkort de Nationale Parken nieuwe stijl. Er wordt al geëxperimenteerd met het instrument 'gebiedsagenda' om tot een samenhangende ruimtelijke ambitie en visie te komen bij gebieden zoals de Noordzee, het IJsselmeergebied en wellicht de Kustzone.
- Een goede monitoring van de kwaliteit van het landschap. Dit vraagt een verdere professionalisering van het Landschapsobservatorium met steun van het Rijk en de provincies. Een objectieve landelijke monitoring vraagt daarbij ook om meer samenhang in de duiding en waardering van de landschappelijke kernwaarden bij de verschillende provincies.

College van Rijksadviseurs

Datum
1 februari 2017

Kenmerk
RBM - 20170201

Het College van Rijksadviseurs gaat graag met u in gesprek over de wijze waarop deze aandachtspunten kunnen landen in de Nationale Omgevingsvisie en het Meerjarenprogramma Vitaal Platteland.

Met vriendelijke groet,

Het College van Rijksadviseurs,

Floris Alkemade

Berno Strootman

Daan Zandbelt